MALTA

QORTI CIVILI
PRIM' AWLA

ONOR. IMHALLEF
TONIO MALLIA

Seduta tat-2 ta' April, 2004

Citazzjoni Numru. 2341/2000/1

Giovanni Fenech, Joseph Fenech, Pacifiku Fenech, Agnes Fenech u Maryann Saliba

Vs

Kummissarju ta’ l-Artijiet

Il-Qorti,

Rat ic-citazzjoni pprezentata mill-atturi li in forza taghha, wara li ppremettew li l-atturi huma lkoll ko-proprjetarji ta’ bicca art ta’ kejl ta’ madwar 98 metru kwadru li tmiss min-nofs in-nhar ma’ proprjeta’ ta’ Giovanni Fenech u ohrajn, mal-majjistral u mill-grigal ma’ triq pubblika;

Ippremettew li permezz ta' Dikjarazzjoni tal-President ta' Malta ta' l-14 ta' Lulju, 2000 fil-gazzetta tal-Gvern avviz Numru 621, kopja ta' liema qed tigi hawn annessa u mmarkata Dok A, gie iddikjarat illi l-art fuq imsemmija hija mehtiega mill-awtorita' kompetenti ghal skop pubbliku skond id-dispozizzjonijiet ta' l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta' Artijiet ghal Skopijiet Pubblici (Kapitolu 88) u illi l-akkwist taghha ghandu jkun b'xiri assolut;

Ippremettew li din l-art ittiehdet mill-pussess ta' l-atturi sabiex tinghata lil terza persuna sabiex jaghmel uzu minnha;

Ippremettew illi f'tali tehid l-konvenut kien obbligat li qabel jasal ghal dik id-decizjoni sabiex jiehu l-istess art jaghti smigh lill-atturi b'mod li fil-konfront taghhom ikunu gew osservati l-principji tal-gustizzja naturali kif previst fl-artikolu 469 A;

Ippremettew li l-konvenut naqas milli jaghti ebda forma ta' smigh lill-atturi u dan bi vjolazzjoni tal-principji ta' gusitzzja naturali li huwa kien obbligat li japplika fit-tehid tad-decizjoni tieghu;

Ippremettew ghalhekk illi tali tehid huwa null u bla effett fil-ligi;

Ippremettew illi l-atturi soffrew danni konsiderevoli minhabba dan it-tehid illegali;

Ippremettew illi, ghalkemm il-konvenut gie interpellat permezz ta' ittra ufficjali datat 15 ta' Settembru, 2000 (kopja ta' liema qed tigi hawn annessa u mmarkata Dok B) sabiex jaddivjeni ghar-rexissjoni tal-fuq imsemmi akkwist u ghall-likwidazzjoni u hlas tad-danni kkawzati lill-atturi bl-agir illegali hawn fuq imsemmi, huwa baqa' inadempjenti;

Ghaldaqstant, talbu l-atturi biex il-konvenut ighid ghaliex din il-Qorti ma ghandhiex:

1. Tiddikjara li t-tehid tal-bicca art tal-kejl ta' madwar 98 metru kwadru li tmiss min-nofs in-nhar ma' proprjeta' ta' Giovanni Fenech u ohrajn, mal-majjistral u mill-grigal ma' triq pubblika, sar bi ksur tad-dritt ta' l-atturi ghassmigh xieraq kif protett mill-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u mill-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet u l-Libertajiet Fundamentali tal-Bniedem;

2. Tidddikjara li tali tehid huwa null, invalidu u bla effett a tenur ta' l-Artikolu 469A (b)(ii);

3. Tiddikjara li l-konvenut huwa unikament responsabbli ghad-danni sofferti mill-atturi bhala konsegwenza tat-tehid fuq imsemmi;

4. Tillikwida tali danni kif sofferti mill-atturi u tordna lill-konvenut ihallas dawn id-danni kif likwidati;

Bl-ispejjez kontra l-konvenut li huwa minn issa ingunt ghas-subizzjoni.

Rat in-nota ta' l-eccezzjonijiet tal-konvenut li in forza taghha eccepixxa li:

1. Illi in linja preliminari in-nullita' tac-citazzjoni *stante* li abbazi ta' l-artikolu 2 ta' l-avviz Legali 35 tal-1993, azzjoni biex jigi inforzat dritt fondamentali protett bl-Att XI tal-1987, ghandha ssir permezz ta' rikors u mhux permezz ta' citazzjoni.

2. Illi in linja preliminari, u minghajr pregudizzju ghas-suespost, ic-citazzjoni odjerna hija irregolari stante li l-atturi, fl-istess talbiet taghhom, qed jitolbu kemm rimedju ordinarju, in kwantu qed jitlob danni *ai termini* tal-Kap 12 tal-Ligijiet ta' Malta, kif ukoll rimedju straordinarju *ai termini* ta' l-Att XIV ta' l-1987. Illi r-rimedju straordinarju hu eskluz bir-rimedju ordinarju, peress li r-rimedju straordinarju japplika f'dawk il-kazijiet meta ma jkunx hemm rimedju ordinarju.

3. Illi kwantu bbazati fuq l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea u fuq l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni, l-azzjoni hija monka peress illi d-Dikjarazzjoni Presidenzjali dwar il-htiega ta' art ghal skop pubbliku ma tikkostitwix id-determinazzjoni ta' drittijiet civil u l-atturi ghandhom access ghal Tribunal indipendenti u imparzjali dwar il-fissazzjoni ta' l-ammont tal-kumpens dovut.

4. Illi sekondarjament, u bla pregudizzju ghas-suespost, l-atturi jridu jipprovaw it-titolu taghhom fuq l-art in kwistjoni.

5. Illi fil-mertu l-iskop wara l-esproprijazzjoni kien wiehed legittimu *stante* li sar fl-interess pubbliku, u cioe' biex issir triq, kif ser jigi spjegat fit-trattazzjoni tal-kawza.

6. Illi fil-mertu, u bla pregudizzju ghas-suespost, mhux minnu li l-konvenut agixxa *ultra vires*, jew li huwa ma kkonsidrax il-pozizzjoni ta' l-atturi qabel ma ghadda biex talab l-esproprijazzjoni tal-proprjeta' fl-interess pubbliku, u ghaldaqstant ma jirrispondi ghall-ebda danni.

7. Illi fil-meritu ukoll, u bla pregudizzju ghas-suespost, lanqas ma huwa minnu li l-konvenut agixxa b'mala fede jew b'mod mhux ragonevoli fl-azzjonijiet tieghu u ghaldaqstant abbazi tas-subartikolu (5) ta' l-artikolu 469A tal-Kap 12 tal-Ligijiet ta' Malta, ebda danni ma huma dovuti lill-atturi.

Rat id-dikjarazzjonijiet guramentati tal-partijiet;

Rat is-sentenza ta' din il-Qorti ta' l-24 ta' Settembru, 2001, li in forza taghha cahdet l-ewwel eccezzjoni tal-konvenut Kummissarju ta' l-Artijiet billi mhix misthoqqa u lanqas imsejjsa fil-ligi bl-ispejjez dwar dak l-episodju jibqghu ghad-decizjoni finali;

Rat is-sentenza ta' din il-Qorti tas-7 ta' Frar, 2002, li in forza taghha din il-Qorti cahdet it-tieni eccezzjoni tal-konvenut, bhala infondata, bl-ispejjez kontrieh, u wara li ossevat li ma ssib l-ebda irregolarita' procedurali fl-azzjoni attrici kif imfassla.

Semghet il-provi li ressqu l-partijiet;

Rat l-atti kollha tal-kawza u d-dokumenti esebiti;

Semghet lid-difensuri tal-partjiet;

Rat in-noti ta’ ossevazzjonijiet tal-partijiet;

Rat li l-kawza thalliet ghal-lum ghas-sentenza;

Ikkunsidrat;

Illi jirrizulta li l-atturi huma proprjetarji ta’ bicca art il-Mosta li l-Gvern iddecieda li jespropria b’dikjarazzjoni mahruga mill-President ta’ Malta fl-14 ta’ Lulju, 2000, li giet ppubblikata fil-Gazzetta tal-Gvern ta’ Malta. L-atturi qed jallegaw li din l-art ittiehdet mill-pussess taghhom sabiex tinghata lil terza persuna sabiex jaghmel uzu minnha, u, inoltre, it-thedied ta’ pussess sar mill-Gvern minghajr l-istess atturi ma gie koncess lilhom id-dritt ta’ smiegh, b’mod li gie miksur id-dritt ta’ l-atturi ghal smiegh xieraq kif protett mill-artikolu 39 tal-Kositiuzzjoni u mill-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet u l-Libertajiet Fudnamentali tal-Bniedem, u gew vjolati l-principju ta’ gustizzja naturali kif previst fl-artikolu 469A tal-Kap 12 tal-Ligijiet ta’ Malta.

Din il-Qorti tibda biex taghmel zewg osservazzjonijiet. Fl-ewwel lok jinghad li ghalkemm l-atturi, fil-premessi taghhom jallegaw li l-esproprijazzjoni ta’ l-art ma saretx ghall-iskop pubbliku izda *“biex tinghata lil terza persuna sabiex taghmel uzu minnha*”, ma ressqu ebda ilment bazat fuq din l-allegazzjoni, u ma ntalbet ebda dikjarazzjoni li l-art, fil-fatt, ma ittiehdetx fl-interess pubbliku u/jew it-tehid tal-pussess jivjola d-drittijiet taghhom ta’ proprjeta’. Kwindi, din il-Qorti ghandha tqies li l-iskop tat-tehid tal-proprjeta’ kien fl-interess pubbliku kif dikjarat fid-Dikjarazzjoni mahruga mill-President ta’ Malta.

Ghal kull bon fini, il-Qorti tirrimarka li, f’kull kaz, ma jirrizultax li l-art ittiehdet biex tinghata lil terza persuna ghall-uzu tieghu, izda ttiehdet biex tigi zzviluppata triq fl-

inhawi skond skema ta’ zvilupp mahrug mill-Awtorita’ ta’ l-Ippjanar u Ambjent. L-*area* in kwistjoni giet dikjarata zviluppabbli mill-imsemmija Awtorita’, u din pproggettat skema ta’ kif u fejn ghandhom jinbnew id-djar u d-direzzjoni tat-toroq fl-inhawi. Diversi familji li, bejniethom, ghandhom sitt *plots* fl-inhawi, riedu jizviluppaw l-art skond il-pjan regolatur u talbu li, skond l-istess pjan, jinghatalhom access ghall-*plots* li ridu jizviluppaw. Meta l-Awtoritajiet kompetenti saritilhom din it-talba, ivverifikaw fejn, skond l-iskema imhejjija mill-Awtorita’ ta’ l-Ippjanar, kellha ssir it-triq, u hadu l-passi sabiex jibdew il-proceduri ta’ esproprijazzjoni ta’ dik il-parti mill-art li hija mahsuba li ssir triq, u dan sabiex *man mano* li jsir l-izvilupp tal-bini, tigi zviluppata u tinfetah it-triq. Parti mill-art esproprijata ghal dan l-iskop, hija ta’ l-atturi. Kwindi, ghalkemm it-tehid ta’ l-art sar biex jinqdew persuni li ghandhom art ‘il gewwa mit-triq ezistenti, dan sar fl-interess ta’ zvilupp urbanistiku u ftuh ta’ toroq godda li ma jistax jitqies fic-cirkostanzi, kontra interess pubbliku.

Il-Qorti Kostituzzjonali fil-kawza “Abdilla vs Onor. Segretarju Parlamentari ghall-Ambjent u Artijiet et”, deciza fit-30 ta’ Mejju, 2003, marret oltre minn dan u osservat li t-tehid ta’ prorjeta’ biex terz ikun jista’ jisfrutta kummercjalment il-proprjeta’ tieghu, ma jeskludix interess pubbliku jekk dan jirrizulta; f’dik il-kawza saret riferenza ghad-duttirna u gurisprudenza estera fuq dan il-punt, fejn intqal li *‘the compulsory transfer of property from one individual to antoher may, depending upon the circumstances, constitute a legitimate aim for promoting the public interest”* (James and Others Case, 21 ta’ Frar, 1986).

It-tieni punt li xtaqet tinnota din il-Qorti hu li l-atturi m’humiex qed jattakkaw il-konstituzzjonalita’ ta’ l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta’ Artijiet ghal Skopijiet Pubblici (Kap 88) jew ta’ xi parti jew klawsola tieghu. Dan qed jinghad peress li dik il-ligi ma tipprovdix ghal smiegh qabel it-tehid ta’ proprjeta’ immobbli u la darba il-ligi nnfisha mhux qed tigi attakkata, ma jistax jinghad li l-procedura kontemplata fl-istess ligi hija anti-kostituzzjonali. Lanqas ma hu qed jigi allegat li l-applikazzjoni partikolari ta’ dik il-

ligi, fil-kaz in ezami, jikkostitwixxi ksur tal-kostituzzjoni, imma qed jinghad li t-tehid tal-proprjeta’ minghajr smiegh imur kontra l-kostituzzjoni, u dan avolja l-ligi ma tikkontemplax smiegh qabel it-tehid tal-pussess u l-provvediment ta’ dik il-ligi mhux qed jigu attakkati.

Jekk wiehed, issa, jiddiskuti l-meritu tat-talbiet attrici, issib li l-artikolu 39(2) tal-kostituzzjoni, invokat mill-atturi, imbaghad, ma jaghtix smiegh xieraq f’kaz ta’ tehid ta’ proprjeta’, izda jghid li kull Qorti jew Awtorita’ mwaqqfa b’ligi ghad-decizjoni dwar l-ezistenza jew l-estensjoni ta’ drittijiet trid tkun indipendenti u imparzjali, u l-kaz ghandu jigi moghti smiegh xieraq gheluq zmien ragonevoli. F’dan il-kaz, m’ghandniex Qorti jew Tribunal iehor imwaqqfa b’ligi u mhux qed jigi sindikat l-operat ta’ xi Qorti jew Tribunal. Jista’ jigi argumentat li l-fatt li l-ligi ma provdietx Qorti jew Tribunal biex tiddetermina fuq kazijiet bhal dawn huwa, fih innifsu, ksur tal-kostituzzjoni, u fil-fatt l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fondamentali (liema Konvenzjoni saret parti mill-ligi maltija bl-Att XIV tal-1987, illum Kap 319), huwa aktar precis f’dan ir-rigward meta jiddisponi illi,

“Fid-decizjoni tad-drittjiet civili u ta’ l-obbligi tieghu jew ta’ xi akkuza kriminali kontra tieghu, kulhadd huwa intitolat ghal smiegh imparzjali u pubbliku fi zmien ragonevoli minn Tribunal indipendenti u mparzjali mwaqqaf b’ligi”.

Dan l-artikolu, allura, jimponi fuq li l-istat l-obbligu li iwaqqaf b’ligi tribunal jew qorti indipendenti u mparzjali biex jisma kwistjonijiet li jolqtu d-drittijiet civili u l-obbligi tieghu. Fil-fatt fil-<u>Golder case</u> deciz mill-Qorti Ewropeja fil-21 ta’ Frar, 1975, intqal li *“Taking all the preceding considerations together, it follows that the right of access constitutes an element which is inherent in the right stated by Article 6 para. 1. This is not an extensive interpretation forcing new obligations on the contracting states: it is based on the very terms of the first sentence of Articles 6 para. 1 read in its context and having regard to the object and purpose of the Convention”.*

Kwindi li jrid jigi determinat huwa jekk in-nuqqas tal-ligi li tipprovdi ghal smigh qabel it-tehid ta' proprjeta' ghal skop pubbliku jinvjolax jew le dan il-provvediment tal-Konvenzjoni Ewropeja u, b'implikazzjoni, l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni.

Li l-artikolu 6 japplika mhux biss f'kaz ta' konflitt bejn zewg cittadini izda wkoll meta parti wahda tkun awtorita' tal-Gvern gie deciz mill-Qorti Ewropeja fil-<u>Ringeisen Case</u> deciza fis-16 ta' Lulju, 1971 fejn intqal li:

"For article 6, paragaraph (1), to be appliable to a case ('contestation') it is not necessary that both parties to the proceedings should be private persons, which is the view of the majority of the Commission and of the Government. The wording of article 6, pargraph (1), is far wider; the French expression 'contestations sur (des) droits et obligations de caractere civil' covers all proceedings the result of which is decisive for private rights and oblgiations. The English text, 'determination of …civil rights and obligations', confirms this interpetation".

Kwindi, kif jghidu l-awturi *<u>van Dijk and van Hoof</u>* fil-ktieb *"Theory and Practice of the European Convention on Human Rights" (3rd. Edit. P.398), "The mere fact that the right or obligation at issue is governed by public law, does not exclude the applicability of the first paragraph of Article 6; what matters are the contents and effect of that right or obligation rather than its legal classsification".*

Ovvjament, biex japplika dan l-artikolu 6, irid ikun hemm "<u>dritt</u>", u kif intqal fil-kawza gia kwotata ta' *<u>James and others</u>*, irid jirrizulta li dan id-dritt "*can be said, at least on arguable grounds, to be recognised under domestic law*". Id-dritt ta' proprjeta' huwa dritt rikonoxxut mill-ligi domestika, u jitqies dritt li jikkomprendi l-*ius utendi*, *ius fruendi* u *ius abutendi*. Dan id-dritt, pero', qatt ma kien koncepit f'termini assoluti u fost il-limitazzjonijiet li nsibu fil-Kodici Civili hemm l-artikolu 321 li jiddisponi li,

"Hadd ma jista' jigi mgieghel jitlaq minn idejh il-proprjeta' tieghu jew ihalli li haddiehor jaghmel uzu minnha, hlief ghal skop pubbliku u bil-hlas ta' indenizz gust".

Minn dan isegwi li l-proprjetarju m'ghandux dritt izomm milli tittiehidlu l-proprjeta', sakemm dan it-tehid isir ghal skop pubbliku u versu kumpens gust. Id-drittijiet li l-ligi domestika taghti lill-proprjetarju huma dawk li jikkontesta l-iskop tat-tehid tal-proprjeta' tieghu u jesigi kumpens gust. M'ghandu ebda dritt li jikkontesta t-tehid ta' proprjeta' *ut sic.* Il-poter amministrattiv tal-Gvern li jiehu taht idejh proprjeta' privata hija indiskussa u insindikabbli; dak li jista' jigi kuntestat huwa l-mod kif jagixxi u r-raguni ghala ittiehdet art partikolari u l-kumpens offrut. Da hu rifless ukoll fl-artikolu 37 (1) tal-Kostituzzjoni ta' Malta li jiddisponi li hadd m'ghandu jigi mcahhad mill-proprjeta' tieghu jekk mhux versu kumpens xieraq determinabbli minn qorti jew tribunal indipendenti u imparzjali mwaqqaf b'ligi, u fl-Artikolu 1 ta' l-Ewwel Protokoll li hemm mal-Konvenzjoni Ewropeja li jghid li,

"Hadd ma ghandu jigi ipprivat mill-possedimenti tieghu hlief fl-interess pubbliku….."

Dak li ghandu dritt jikkontesta l-proprjetarju huwa l-iskop pubbliku tat-tehid tal-pussess, izda mhux id-dritt insitu fil-Gvern li jespropria proprjeta' fl-interess pubbliku. Id-dritt tac-cittadin interessat li jikkontesta l-iskop tal-esproprijazzjoni jinsab determinat f'diversi sentenzi tal-Qrati taghna (fosthom "Vella vs Direttur tad-Djar" deciza mill-Onorabbli Qorti Kosituzzjonali fil-21 ta' Jannar, 1994, u "Bezzina Wettinger vs Kummissarju ta' l-Artijiet et", deciza mill-istess Onorabbli Qorti Kostituzzjonali fl-10 ta' Ottubru, 2003, u diversi kawzi ohra li gew decizi fil-perjodu bejn dawn iz-zewg sentenzi), izda dritt biex dak li jkun jikkontesta d-dritt tal-Gvern li jesproprja art ma jezistix u ma jistax jigi kontemplat, peress li dan id-dritt huwa insitu fl-awtorita' tal-Gvern. Kif inghad, huwa l-esercizzju ta' dak id-dritt li jista', fil-kaz partikolari, jkun *challenged,* u mhux id-dritt innifsu. Kif jghidu l-awturi *Jacobs & White* fil-ktieb "*European Convention on Human Rights" (3rd. Edition, page 153),*

“The right to bring a claim to court applies only in respect of rights provided for by the domestic law; it is not possible through Article 6 (1) to challenge the substantive __content__ of domestic law” (enfasi ta’ l-awturi).

Il-ligi domestika ta’ pajjizna ma taghtix id-dritt lill-proprjetarju jikkontesta t-tehid tal-proprjeta’ mill-Gvern, dment li jezistu certi kundizzjonijiet; fil-fatt id-dritt tal-proprjetarju huwa limitat biss biex jikkontesta l-ezistenza ta’ dawk il-kondizzjonijiet, haga li, kif intwera, l-atturi mhumiex qed jaghmlu f’din il-kawza, ghax la qed jattakkaw l-iskop pubbliku, invokat mill-Gvern, u lanqas il-kostituzzjonalita’ ta’ l-Ordinanza in kwistjoni. La darba m’hemmx dritt x’jigi determinat (jew deciz) l-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja u l-Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta’ Malta m’humiex applikabbli.

L-attur jibbaza t-talba tieghu wkoll fuq l-artikolu 469A (b)(ii) tal-Kap 12, li jaghti gurisdizzjoni lill-qrati jistharrgu l-validita’ ta’ xi eghmil amministrattiv meta l-awtorita’ pubblika tkun naqset milli tosserva l-principji tal-gustizzja naturali. In-nuqqas ta’ l-awtoritajiet kompetenti li jaghtu smigh lill-atturi qabel it-tehid tal-pussess ta’ l-art taghhom qed jigi allegat li jinvolja dan il-principju.

Kif jinsab ritenut, l-invokazzjoni ta’ dan il-principju taghti certament “*poter residwali lil kull Qorti li tirrimedja ghal sitwazzjonijiet ta’ vjolazzjoni tad-dritt fundamentali ghal smiegh xieraq, anke oltre dak li hu provdut fil-Kodici ta’ Organizazzjoni u Procedura Civili”* (“__Busy Bee Ltd vs Joseph M Said”__, Appell (Sede Inferjuri) 21 ta’ Marzu, 1997).

Il-principju ‘*audi alteram partem’* huwa principju fundamentali mixhut fuq kull min gie mghoni b’poter li jiddeciedi. L-awtur *__S.A. de Smith__* fil-ktieb *“Constitutional and Administrative Law” (Penguin Books, 3rd. Edition*) jghid a pagna 564, li dan il-principju, *“Is the more interesting and important rule of natural justice. In its crudest form, it means that nobody shall be penalized by a decision of a court or tribunal unless he has been given*

(a) prior notice of the charge or case he has to meet and (b) a fair opportunity to answer the case against him and to put his own case." Fil-kawza famuza ingliza "*Ridge vs Baldwin*", deciza mill-*House of Lords* fl-1964, intqal li d-dritt ghal smiegh xieraq "*is a rule of universal application*", u Lord Loreburn, fil-kawza "*Board of Education vs Rice",* deciza wkoll mill-*House of Lords* fl-1911, kien qal li d-dover li jaghti smiegh xieraq hu impost "*upon every one who decides anything".*

Din l-Qorti fil-kawza importanti "Sammut vs *Bell McCance",* deciza fid-29 ta' Mejju, 1946 (Kollez. Vol. XXXII.II.350), osservat hekk fuq din ir-regola:

"Ir-regola '*audi alteram partem*" ghandha tigi skrupolozament osservata, u l-partijiet ghandhom id-dritt li jkunu presenti fl-investigazzjoni li jaghmel id-delegat tal-Board, biex ikunu jistghu jikkontrollaw l-informazzjoni li jigu moghtija lil dak id-delegat ghall-finijiet ta' dik l-investigazzjoni. Il-vjolazzjoni tar-regola '*audi alteram partem'* taghti lok ghas-sindikat tal-Qorti ordinarja, li jistghu, anzi ghandhom jirritjenu null dak li jkun sar in konsegwenza tal-vjolazzjoni. Din ir-regola '*audi alteram partem*' hija regola ta' gustizzja naturali u bhala tali hija ta' interess pubbliku, u ghalhekk ma hix rinunzjabbli *'per impliciter'* billi jinghad illi kien hemm akkwijixxjenza mill-parti li giet pregudikata bil-vjolazzjoni ta' dik ir-regola."

Tant hu importanti dan il-principju, li r-regola li n-nullita' ta' sentenza m'ghandhiex tigi attiza jekk is-sentenza tkun sostanzjalment gusta, hi meqjusa li ma tapplikax f'kaz ta' vjolazzjoni ta' din il-principju. Lord Wright fil-kawza ingliza, *"General Medical Council vs Spackman",* deciza mill-*House of Lords* fl-1943 osserva.

"If the principles of natural justice are violated in respect of any decision it is, indeed, immaterial whether the same decision would have been arrived at in the absence of the departure from the essential principles of justice. The decision must be declared to be no decision."

Anke meta l-Gvern ikun qed jiddeciedi kaz ta' *policy*, l-awtoritajiet xorta wahda jridu jsegwu l-principji ta' gustizzja naturali. L-awturi *Wade & Forsyth,* fil-ktieb "*Administrative Law" (7th. Edition, page 551)* jghidu hekk fir-rigward:

"Closely akin to the question of wide discretionary power is the question of policy. Policy is of course the basis of administrative discretion in a great many cases, but this is no reason why the discretion should not be exercised fairly vis-à-vis any person who will be adversely affected. The decision will require the weighing of any such person's interest against the claims of policy; and this cannot fairly be done without giving that person an opportunity to be heard. The cases of slum-clearance and similar orders, already discussed, are a clear illustration of decisions based upon policy which are nevertheless subject to the principles of natural justice".

Decizjoni li tittiehed art privata tolqot zgur l-interessi tal-proprjetarju ta' dik l-art, u kwindi hu principju ta' gustizzja naturali li l-awtoritajiet jaghtu smigh lill-proprjetarju qabel ma jipprocedu bit-tehid, specjalment meta t-tehid ikun sejjer isir, ghalkemm fl-interess pubbliku, fuq talba ta' terzi. L-istess awtur *Wade & Forsyth*, f'parti ohra mill-ktieb (pag. 553) jirriferu ghal *slum-clearance schemes* li kienu bazati interament fuq policy dipartimentali, li wkoll, pero', gew mhassra peress li ma gewx segwiti l-principji ta' gustizzja naturali (*"Errington vs Minister of Health*" 1935).

L-istess awturi (pagna 533) jirreferu b'mod partikolari ghal *compulsory purchase orders*, u fuq dawn jirreferu ghas-segwenti kazijiet:

"A group of cases concerning statutory public inquires also falls into this class. As already explained, natural justice does not require a minister to disclose all the information about a proposed housing scheme which his department collected before any objection to the scheme was lodged. Nor need he necessarily disclose other schemes in his department which might possibly affect the scheme in question. But after objection is lodged he must not receive evidence from one party without disclosing it

to the others, as is shown by the case of the Jarrow clearance order. The inspector who holds the inquiry must also take care to disclose all the material facts to all concerned. Compulsory purchase orders have been quashed where the inspector during his site inspection asked the residents about their wishes and failed to inform the objectors of the answers, even though it was not clear that the answers had prejudiced the objectors' case, and where the inspector based his recommendations upon what he had himself seen on his site inspection, without disclosing to the objectors that this raised questions quite different from those ventilated at the inquiry. In such cases the inspector ought to give the parties a fair opportunity to comment on the new evidence.

Fil-kaz meritu ta' din il-kawza, ma setax kien hemm *objections* qabel it-tehid tal-pussess ghas-semplici raguni li l-proprjetarji ta' l-art ma gewx infurmati li l-art taghhom kienet se tittiehed ghal "skop pubbliku", u huma saru jafu b'dan meta giet ippubblikata id-Dikjarazzjoni tal-President fil-Gazzetta tal-Gvern. Dan hu nuqqas fih innifsu. Il-Gvern, anke meta jagixxi bil-poteri tieghu bhala organu amministrattiv fl-interess tal-pubbliku, irid isegwi l-principji ta' gustizzja naturali, u f'dan il-kuntest irid jinforma lill-proprjetarji ta' l-art bil-progett kontemplat, jaghti lill-proprjetarji l-opportunita' li jsemghu lehinhom u jaghtu l-veduti taghhom, u wara jikkunsidra c-cirkostanzi kollha tal-kaz, inkluz l-interess pubbliku, u jiddeciedi.

Kif intqal mill-istess awturi <u>*Wade & Forsyth*</u> (pagna 494)

"The courts took their stand several centuries ago on the broad principle that bodies entrusted with legal power could not validly exercise it without first hearing the person who is going to suffer. This principle was applied very widely to adminsitrative as well as to judicial acts, and to the acts of individual ministers and officials as well as to the acts of collective bodies such as justices and committees. Even where an order or determination is unchallengeable as regards its substance, the court can at least control the preliminary procedure so as to require

fair consideration of both sides of the case. Thus the law makes its contribution to good administration".

Il-konvenut f'dan il-kaz naqas li jaghti smiegh lill-proprjetarji ta' l-art qabel ma pproceda bl-esproprijazzjoni ta' l-art in kwistjoni. Veru li jinghad li l-art kienet gia tifforma parti minn *scheme road* progettata mill-Awtorita' ta l-Ippjanar, pero', dik it-triq kienet tiddependi ghall-izvilupp taghha minn zvilupp li jwettqu terzi fi proprjeta' taghhom (tant li t-triq illum ghadha mhux lesta u ma twassalx ghall-fini taghha) u qabel ma l-konvenut kellu jipprocedi bil-proceduri, kellu, wara talba li saritlu mill-proprjetarji ta' l-art, jisma' l-veduti tas-sidien ta' l-art markata ghall-esproprijazzjoni, u b'hekk jiehu decizjoni wara li jkun sema' iz-zewg nahat.

Kwindi t-talba ta' l-atturi, in kwantu bazata fuq l-artikolu 469A (b)(ii) tal-Kap 12 tal-Ligijiet ta' Malta hija gustifikata, u t-tehid ta' l-art il-Mosta proprjeta' ta' l-atturi ghandha titqies invalida u nulla.

Ghar-rigward ta' l-eccezzjoni li l-atturi jridu jippruvaw it-titolu taghhom fuq l-art, din il-prova saret permezz ta' l-affidavit ta' Giovanni Fenech u d-dokumenti annessi. Irrizulta, fil-fatt, li din l-art kienet tifforma parti minn art akbar u kienet proprjeta' ta' missier l-atturi li zzewweg lil Evangelista Camilleri, wara li mietet l-ewwel mara tieghu, Gianna xebba Schembri. Missier l-atturi miet fis-16 ta' Mejju, 1967, u l-art intirtet minn uliedu, l-atturi ahwa Fenech.

Ghar-rigward tat-tielet u r-raba talba attrici ghall-likwidazzjoni u hlas tad-danni, ma giex pruvat li l-atturi sofrew danni bl-agir tal-konvenut, u lanqas ma sar tentattiv biex, b'xi mod, jigi determinat il-hsara li sofrew fuq l-art taghhom. Kwindi dawn it-talbiet ghandhom jigu michuda minhabba nuqqas ta' provi.

Ghaldaqstant, ghar-ragunijiet premessi, tiddeciedi din il-kawza billi tilqa' t-tielet eccezzjoni tal-konvenut u b'hekk tichad l-ewwel talba attrici, u tichad l-eccezzjonijiet l-ohra tal-konvenut u tilqa' t-tieni talba attrici u tiddikjara li t-tehid

ta’ l-art meritu tal-kawza huwa null, invalidu u bla effett a tenur ta’ l-artikolu 469A (b)(ii) tal-Kap 12 tal-Ligijiet ta’ Malta; tichad it-tielet u r-raba’ talba attrici peress li ma gewx pruvati.

L-ispejjez tal-kawza, minhabba n-novelta’ tal-kaz u l-principji applikabbli jibqghu, hlief ghal dawk gia decizi, bin-nofs bejn il-partijiet.

< Sentenza Finali >

--------------------------------TMIEM--------------------------------